

KÉSZ MARGIT

„FOLY A SZENT VÉRE, SZOMORKODIK SZENT LELKE, HERVAD SZENT SZÍNE”

– ARCHAIKUS NÉPI IMÁDSÁGOK KÁRPÁTALJÁN

A szó, a fohász, különböző korokban és kultúrákban a természetfeletti erőkkkel való kapcsolattartás egyik legfontosabb eszközeként volt jelen. Az évszázadok folyamán a kereszténység is megalkotta saját hivatalos verbális eszköztárát: prédikációit, imáit, himnuszait, plancusait, legendáit stb. A vallásos ember (homo religiosus) számára a természetfölötti hatalommal való kapcsolattartás legfontosabb eszköze a 21. században is az ima. Táncos Vilmos néprajzkutató moldvai tereptapasztalatai alapján szintén arra a következtetésre jutott, hogy „...*a legigazibb, legvalóságosabb létezővel való kommunikáció az egyéni ima által valósul meg*”.¹ A hagyományos közösségek szájhagyományában olyan – főként az imaműfaj szerkezetével és funkciójával megegyező – szövegek is fennmaradtak egészen napjainkig, amelyeket a hivatalos egyház nem kanonizált, nem tette rájuk a „nihil obstat” pecsétjét, a liturgia folyamán nem hangzottak el. A hívők mégis ragaszkodtak a szakrális közösségben: családban, búcsúkon stb. tanult műfajhoz, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia önálló folklórműfajként 1970. február 11-én fogadott el. Erdélyi Zsuzsanna ezen a napon tartott szakmai bemutatót a Néprajzi Társaság Folklór-szakosztályán eddigi gyűjtéseiről és könyvtári kutatásainak eredményéről. Már az elnevezés terén is voltak bizonytalanságok. Azóta az archaikus ima, az apokrif ima, a népi imádság definíciók használatosak, illetve az apokrif archaikus ima, archaikus népi imádság műfaji megjelölés is jellemző. Erdélyi Zsuzsannától tudjuk a meghatározások három legfontosabb elemének magyarázatát is. Archaikus, mert középkori vagy annál régebbi szövegekről van szó. Apokrif, mert az imádságok alaptémái jórészt nem a hivatalos egyház által elismert motívumokra épülnek. Népi, mert hordozója, fenntartója, átörökítője a parasztság, néprajzilag a nép.² A megtartó közeg azonban nem ismeri a tudományos szakma által használt megnevezéseket. Kárpátalján *ima, imádság, kódus ima*

(koldustól is tanulták), *hathatós ima, hasznos ima, erős ima, hajnali imádság, bűtös ima* (böjt idején imádkozták), *öntőima* (viaszöntésnél, a népi gyógyászatban alkalmazott mágikus eljárás során mondja a gyógyítót), *százéves ima* stb. néven említik.

E csodálatos szövegek a népköltészet egyik legrégebbi rétegét alkotják, a szinte teljesen elveszett középkori magyar nyelvű vallásos költészetünk bizonyítékai, forrásai. A műfaj epikai, lírai és drámai elemeket egyaránt tartalmaz. Szerkezetüket tekintve általában hármastagolódásúak. Az imák lírai kezdőképpel indulnak, amelyek gyakran természetből vett motívumok: *Amott egy fa kivirágzott/Anna asszony alatta ül...* (Salánk); *Fehér rózsza Mária/Engem Jézus találta/Szent igével igézett,/Aranygyűrűvel pecsételt...* (Nevetlenfalu, Salánk, Csepe, Tiszabökény stb.). A kezdőképet általában epikus rész, esemény követi, amely a jézusi szenvedéstörténetből merít, Krisztus halálát vagy Mária anyaságát, fájdalmát jeleníti meg, „...*Hitetlen zsidók hitetlenkednek,/Krisztus Urunkat megfogták,/Poncius Pilátus pitvarába bevitték,/Kőoszlophoz kötözték,/Epével etették, méreggel itatták,/Tővissel koronázták, vas dárdával szurkálták./Arra mén a boldogságos/Szentéges Szűz Mária:/Ó szerelmes szent fiam,/Szánom bánom a te kínjaidat”/ „Ó szerelmes szent anyám,/Ne szánd, ne bánd az én kínjaimat...” (Karácsfalva)*

A legjellemzőbb és legérdekesebb rész a záradék, amely tudatja az ima elmondásáért járó kegyelmet: „*Eridj fel a kápolnába/Kiáltsd fel az én szavaimat:/Aki ezt az imádságot elmondja/Este lefektibe, reggel felkeltibe/Lészen velem az örök valóságban.*” (Karácsfalva); „...*Eredj Betlehembe, /hirdesd ezt az imádságot: /Aki ezt elmondja reggel felkeltibe,/este lefektibe, /Pénteken napfelkeltére,/szombaton früstökre,/ Vasárnap három mise hallgatásával,/Annak nyitva van a mennyország kapuja.*” (Nevetlenfalu); vagy jelzi a szöveg mágikus funkcióját: „*Úgy ne ártson neked/Semmiféle ijedés, betegség, szemártás, igézet./Mint az Úrjézusnak nem ártott/A három szép szent szűz leány igézete./Jézus Mária szent nevébe. ámen*” (Batár).

E hármastagolódás nem mindig van jelen. Hiányzik pl. a rövid imáknál: *Én lefekszem én ágyamba/Testi lelki koporsómba ...* (Nagybereg, Salánk, Sárosorosi stb.); a középkori eredetű kántáló énekeknél: *József és Mária/Nagy útra indulnak... (Batár); Jövel uram, jövel... (Salánk) stb.*

A szövegek stilisztikailag és poétikailag is káprázatosak. Található bennük állandó jelző: *boldogságos Szűz Mária; szeplőtelen Szűzanya; hitetlen zsidók vagy kegyetlen zsidók; szerelmes szent anyám; szerelmes fiam vagy szerelmetes fiam; szent tested, szent vállad, szent véred; fényes Jézus, szép*

piros hajnal stb. Hasonlat: „...*Mária, szebb a te méhednek gyümölcse./ Mint a szép fényes Hold,....*” Metafora: *piros (fehér) rózsza Mária* stb. Figura etimologica: „*Piros hajnal hasadék./Teljes virág virágzék...*”; „*Koronával koronázták...*” stb.

Az archaikus népi imák kárpátaljai kutatására napjainkig kevés példa akad.³ Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágék, lőtöt lépék* című kiadványában sem találunk kárpátaljai szöveget. Ennek oka nem szorul külön magyarázatra, hiszen a kommunista rezsim idején az ateista ideológia fellegvárában bármilyen vallással kapcsolatos kutatás szigorú büntetést vont maga után. Így a Magyarországról indult, s a többi határon túli területen végzett feltáró kutatások vidékünkön visszhangtalanok maradtak.

A műfaj azonban élt és napjainkban is kutatható. A fennmaradt szövegek gazdagságának magyarázata sokrétű. A történelem folyamán a jelenlegi Kárpátalja anyagi, szellemi és kulturális tekintetben mindig peremterület volt, a centrumokban végbemenő változások nehezen vagy egyáltalán nem értek el ide. A vidék hagyományos kultúrájának rendkívüli gazdagságát kutatva figyelembe kell vennünk azt a tényezőt is, hogy Kárpátalja a kelet-nyugat közötti kontaktzóna egyik központi régiója, amely vallási és kulturális választóvonalat jelent ugyan, de ez a választóvonal nem minden esetben választ el, hanem a kapcsolatok vonalává is válik. Mindezek hatására a néphit elemei párhát ritkító gazdagságban konzerválódtak, még a több évtizedes „felülről” kényszerített vallásellenes ideológiát, valamint a rendszerváltást követő modernizációs paradigmával megjelenő szekularizációs folyamatokat is fölülírva. Ezért nagyon nehéz, illetve nem lehetséges Kárpátalján sem meghúzni a határokat a hivatalos egyház tanaiban való hit, a néphit és a racionális tudás között. Az archaikus közösségekben e három együtt alkotja az egyén világvégtét, működteti hétköznapijait, szervezi a még napjainkban is nagyrészt szakrális hagyomány köré épülő ünnepeit. Egyes kutatók már a 20. század elején rámutattak, hogy nem lehet elválasztani a transzcendens és a racionális szférákat. Malinowski egyik tanulmányában állítja, hogy a mágia, a tudomány és a vallás egymás mellett élése adott és működő. Tagadja a mágia-vallás-tudomány fejlődésvonalat, amelyet saját korában több kortársa is vallott. Huzamosabb ideig a Trobriand-szigetek lakói között élve kiállt amellett, hogy ebben a kérdésben nincs hierarchia, a mágikus gondolkodás nemcsak a természeti népek ostobasága. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a társadalmi fejlődés bármely fokán álló embercsoport sem létezhet tudományos gondolkodás nél-

kül. A túléléshez mind a mágiára, a vallásra és a tudományra egyaránt szükség van.⁴ Mircea Eliade, a román származású antropológus a világot szent és profán szférákra osztotta, melyeket óriási szakadék választ el. Szerinte az ember minden megnyilvánulása alapjaiban kötődik a transzcendenssel való találkozáshoz, s a világban való fennmaradása a találkozás-élmény köré szerveződik. Míg a „homo religiosus” létezése evidencia számára, addig a „homo areligiosus” létében kételkedik.⁵

Bartha Elek szerint: *„A teológiai szempontból helytálló ismeretek mellé a hagyományos néphit elemei is odakerültek, így létrejött az a sajátos vallási képzetrendszer, amelyet e kettő szimbiózisa jelent.”*⁶

E megállapítások tükrében érthetővé válik, hogy Kárpátalján a laikus szóbeliség szintjén gazdag arányban maradtak fenn azok a szövegek, amelyek nem hangzottak el a hivatalos liturgián, nyomtatott szakrális irodalomban sem olvashatóak, a hivatalos állami szervek évtizedekig szigorúan tiltották bárminemű megjelenési formájukat: az archaikus népi imádságok. Kutatómunkám során a műfaj többféle csoportjával, alkalmazásának széleskörű funkciójával találkoztam. Saját magam, illetve a II. RF KMF magyar szakos diákjai által lejegyzett szövegekből alábbiakban közölt válogatás szemlélteti az archaikus népi műfaj létét, kutathatóságát szülőföldünkön, s egyben gyönyörködhet az olvasó e különleges imák csodálatos szerkezeti- és formai jegyeiben, valamint számos archaikus elemet megőrzött nyelvezetében is.

Napjainkban is fellelhető a szájhagyományban a ráolvasó ima, amelyet szemverés, rontó cselekmény elhárítására alkalmaznak. A ráolvasások néphitben betöltött szerepére, jellemzésére, valamint a hozzá szervesen kapcsolódó nonverbális cselekmények ismertetésére jelen tanulmányban nincs lehetőség. A következő négy imaszöveg reprezentálja a vidék legismertebb ráolvasó imádságait.

*1. Mikor az Úrjézus a földön járt,
Kiment a Gecsemáné kertbe
Leült egy figefa alá.
Arra ment, arra ment
Három szép szent szűz leány.
Így szól egy belőle:
„Mária, szebb a te méhednek gyümölcse
Mint a szép fényes hold,
Aki az egen járt.”*

*Arra ment, arra ment
Három szép szent szűz leány.
Így szól egy belőle:
„Mária, szebb a te méhednek gyümölcse
Mint a fényes csillag
Aki az egen járt.”
Úgy ne árcson neked X. Y.
Semmiféle ijedés, betegség, szemártás, igézet,
Mint az Úrjézusnak nem ártott
A három szép szent szűz leány igézete.
Jézus Mária szent nevében.
Ámen
(2002. Batár, saját gyűjtés)*

*2. Amott egy fa kivirágzott
Anna asszony alatta ül
Anna szülé Máriát, Mária szülé Jézust
Elindul József Máriával,
Találkozik három zsidó férfival
Három zsidó leányval.
Az aranyos kised Jézus megverődik tőle
Annak összeszedék taknyát, nyálát
Piros márványkőre önték.
Úgy használjon az én gyermekemnek
Mint a kised Jézusnak.
(Elköpik)
Szem látta, szív verte, uram Jézus vedd el róla.
(2008. Salánk, saját gyűjtés)*

*3. Mária elment a jeruzsálemi kertbe,
Jézust vevé karjára,
három szentet szembe találá
ölelé, csókolá.
Mária elment a Jordán vizéhez, Jézust
megfürözté, piros kőre önté.
...úgy használjon a ráolvasás,
mint Jézusnak a megfüröztés.*

*Férfi süvegébe, lány pártájába,
asszony kontyába.
Uram, Jézus könyörülj rajta.
(2016. Sárosoroszi, lejegyezte Csurman Ilona)*

Az alábbi ráolvasó imaszöveget kéziratban sikerült megszerezni, az átírás folyamán sem helyesírási, sem formai változtatást nem hajtottam végre.

*Szent neved segítségül
Hívásával kezdek munkámhoz.
Mindentudó Atyám
adj erőt tagjaimba a dologtételre.
Ámen
Istennek szent fia a te segítségedbe bízunk
Szükségünknek idején meg ne utáld a mi könyörgésünket
De szabadíts meg minket minden veszedelemtől Kegyelmes Krisztus
Ámen
Piros vére Jézusnak kit a keresztfán kiontottak
Verejtéki orcáinak mellyel ördögöt megrontott
Kinyyaidban könnyebítsen és veszéjtől megőrizzen
Holtod után vigyen be, menyben az örök dicsőségre
Ámen*

*Ó legszentebb legkegyesebb Jézus
Ki a lelket oj belsőleg szereted.
Töredelmes szívvel kérlek tégedet
A te legszentebb szívednek halálgyötrelmei által
És szeplőtelen Szűzanyánk fájdalmai által
Tisztítsd meg véredben ez ártatlan kisednek szívét
Szenteld meg lelkét
Add vissza elmúlt erejét, egészségét
Hogy tebenned bízhasunk a megtartásért
Ámen
Kelj fel fiam végy szent lelket
Kövessd a Jézus példáját
Ámen
Mint ahogy a víz lemossa a testnek szennyét*

*Ugy gyógyisd meg ez ártatlan szenvedőnek szívét
Add vissza elmúlt egészségét, hogy tebened bízassunk.
Hogy hálákat adhassunk a megtartásért. Ámen*
(2010. Salánk, saját gyűjtés)

A legerjedtebben ismert, a szövegismeretet, a szövegmondás idejét és funkcióját tekintve is általánosként definiált (*százéves ima, közönséges ima, mindég imádkozzuk, reggel este mondom* stb.) archaikus népi ima a *Fehér* (vagy *piros*) *rózsa Mária...*, illetve az *Ó, hajnal, hajnal...* kezdetű szöveg variánsai.

*1. Fehér rózsza Mária
Engem Jézus talála.
Szent igével igézett,
Aranygyűrűvel pecsételt.
Ajtómon Jézus,
Ablakomon a Boldogságos Szűz Mária,
Házamnak négy sarkát
Őrizd angyal, őrizd.
Míg a kokas megszólal.
Imént szól az angyal:
„Kelj fel, Mária, kelj fel!
Mefogták szent fiadat,
Elvitték, szent vérét elcseppentették.
Jöttek az angyalok, s felszedték.
Szűz Mária elébe vitték...
Tenger fényébe ott van egy kis kápolna.”
Arra ment a boldogságos szűz Mária:
„Ó fiam, szánom és bánom a te kinszenvedésedet.”
„Ó édesanyám, ne szánd, ne bánd az én szenvedésemet.
Eredj Betlehembe, hirdesd ezt az imádságot:
Aki ezt elmondja reggel felkeltibe, este lefektibe,
Pénteken napfelkeltére, szombaton früstökre,
Vasárnap három mise hallgatásával,
Annak nyitva van a mennyország kapuja.”*
(2002. Nevetlenfalu, saját gyűjtés)

2. Ó hajnal, hajnal
 Szép piros hajnal
 Kibe Mária nyugszik.
 Úrtól születélt
 Pokoltól vétettél,
 Hitetlen zsidók hitetlenkednek,
 Krisztus Urunkat megfogták,
 Poncius Pilátus pitvarába bevitték,
 Kőoszlophoz kötötték,
 Epével etették, méreggel itatták,
 Tövissel koronázták, vas dárdával szurkálták.
 Arra mén a boldogságos
 Szentséges Szűz Mária:
 „Ó szerelmes szent fiam,
 Szánom bánom a te kínjaidat”
 „Ó szerelmes szent anyám
 Ne szánd, ne bánd az én kínjaimat.
 Eridj fel a kápolnába
 Kiáltsd fel az én szavaimat:
 Aki ezt az imádságot elmondja
 Este lefektébe,
 Reggel felkeltébe
 Lészen velem az örök valóságban.” Ámen

(2011. Karácsony, lejegyezte Debreceni Bea Bettina, a II. RF KMF magyar szakos hallgatója)

Ugyanennek az imának csepei, aklihegyi és tiszabökényi változata:
 Hajnal, édes hajnal,
 Melyben a boldogságos szent szűz Mária nyugodalmat ad.
 Kelj fel Mária,
 Szent fiadat elfogták,
 Uccákról, uccákra vezették
 Pilátus udvarára bevitték,
 Oszlopokhoz kötötték,
 Epével etették, ecettel itatták.
 Arra ment a boldogságos szép szűz Mária:
 „Ó fiam, fiam, szánom és bánom a te kinszenvedésedet”

*„Ó, anyám ne szánd, ne bánd az én kínszenvedésemet
Hanem eriggy fel a kőkápolnák hegyére
Kialts ki: aki ezt az imát este lefektyébe, reggel felkeltyébe elmondja,
Hét halálos bűne lemegyen.”*

Ámen

(2010. Csepe, saját gyűjtés)

*Ó hajnal, hajnal, szép fénye hajnal,
kiben Mária nyugszik.*

Úr tőle születik,

Pokol tőle töretik.

Hitves zsidók elfogik,

fényes Úrjézust elnyűvik,

Pilátus udvarába

megkötözék oszlophoz,

Epével itassák,

méreggel etetik

Megszólal a Boldogságos Szűz Mária:

„Ó fiam, szerelmes, szent fiam!

*Szánom és bánom a hét sebednek nyílását,
piros vérednek fekete földbe menését!”*

„Ó asszonyom, édesanyám,

én érettem meg ne haljál,

mert ha én érettem meghalnál

minden asszonyi-állat én érettem meghalna.

Menj el hosszú útra,

kerek kápolnába.

Hirdessétek ki, aki ezt el tudja mondani

este lefekvésbe, reggel felkelésbe

megüdvözül.”

Ámen.

(2016. Aklihegy, lejegyezte Ráti Emese, a II. RF KMF magyar szakos hallgatója)

Hajnal, vagyon szép fényes hajnal

Kibe Mária nyugszik,

Úr tülle születik.

Hitetlen zsidók elfogik
 Fényes Jézust elviszik
 Pilátusnak pitvarába
 Ott kötözték, ostorozták
 Tövis koronával koronázták
 Epével etették, méreggel itatták.
 Megszólt a boldogságos Szűz Mária...
 (hiányzó motívum)

„Ó anyám, asszonyom, édesanyám
 Engem ne szánj, engem ne bánj
 Énérettem meg ne haljál.
 Mert ha te énérettem meghalnál
 Minden anyaasszony meghalna
 Maga magzatjáért.
 Menj el, menj el hosszú útra
 Kerek kápolnába, Betlehemnek városába.
 Hirdesd el a számból származott szent igéket!
 Aki eztet este lefektében,
 Reggel felkeltében elmondja.
 Velem viszem az örök életbe,
 A boldog mennyországba.”
 Ó, engedd ezt Uram,
 Hogy minden jó órában mondhassam. Ámen

(2011. Tiszabökény, lejegyezte Kalanics Mónika, a II. RF KMF magyar szakos hallgatója)

Kárpátalján jellemző, hogy a hívők egy része rendelkezik szakrális kéziratossal. A jelenség magyarázatát a paraszti kéziratok hagyományban valamint a rendszerváltás előtti ateista ideológia uralta idősakra jellemző nyomtatott vallásos irodalom hiányában kell keresni. E füzetekben is találhatóak archaikus népi imaszövegek, de a kéziratok gazdag anyagának feldolgozása további kutatást igényel. Az alábbi szövegek salánki imádságos füzetekből kerültek lejegyzésre, hitelesen követve az eredeti írásmódot.

*Ma van péntek, ezen a napon méne
 Jézus Krisztus kinnak színhelyére,
 megláták a zsidók,*

*fölfeszítették magas keresztfára,
 foly a szent vére, hervadt szent szíve
 szóla: Boldogságos Szent Szűzanyám!
 Ó, Fiam, Fiam, én azt gondoltam te leszel bús,
 látod fiam, én leszek bús!
 Aki ezt az imát elmondaná háromszor lefektében,
 és háromszor felkeltében:
 Názáretben van egy mutrafa
 kívül aranyos, belül kegyelmes,
 az alatt mondanak el, hétszer hét szentmisét
 én azt ott hallgattam, szerelmes szent fiammal
 ártatlan Jézusommal. Ó anyám, szép Szűz Máriám
 Menj el, menj el a magas Kálvária hegyére,
 ott vagyon egy szent keresztfá,
 azon vagyon felfeszítve
 vasdárdákkal nyitottatják, arcul verik,
 vérrel verejtékezik, epével, ecettel itatják,
 tövissel koronázzák.
 Ó, anyám, anyám, szép Szűz Máriám!
 Menj el, menj el a fekete föld színe alá,
 kiáltsd, hirdesd lefektedben, felkeltedben, velem léssen!
 Én mondom a Teremtő,
 aki titeket szent vérével megváltott,
 aki ezt az imát elmondaná
 háromszor lefektében, háromszor felkeltében
 megüdvözítem.
 Ámen.*

(2015. Salánk, lejegyezte Gál-Zán Adél, doktorandusz, DE, néprajz)

*Názáretbeli Jézus zsidók királya
 Veszedelemben forgóknak istene
 Megtestesült szent Ige
 Ne hagyj a bűnben elveszni
 Hét kereszt alatt lefekszem
 Hét kereszt alatt felkelek
 Őriz Angyal éjjelig
 Szűz Mária viradatig*

*Jézus Krisztus mindvégig.
 Gyarló testünk nyugodjék
 De szívünk el ne aludjék.
 Hogy téged mindenkor lásson
 Minden gonoszt távortartson.
 Sátánok megkötöztessenek
 Hogy testeik ne fertőzzenek.
 Ezt enged mindenható Jézus
 A te szűz Anyádnak és minden
 Szenteidnek könyörgése által.
 Ma van péntek annak napja vala.
 Méne Jézus a kinok színhelyére
 Meg látták a zsidók
 Felfeszítették a magas keresztfára.
 Foly a szent vére, szomorkodik.
 Szent lelke, hervad a szent színe
 Szól a boldogságos szűz Múria:
 Ó fiam, szerelmetes Fiam
 Én azt gondoltam hogy te leszel bus
 Látod fiam én vagyok bus
 Aki ezt az imádságot háromszor lefektében
 Háromszor felkeltében elmondja
 Mind üdvözitem Ámen*
 (2014. Salánk, saját gyűjtés)

Jelen tanulmány annak a szöveghagyománynak az érintőleges bemutatását tűzte célul, amelyet az archaikus népi imák tárháza nyújt a 21. században Kárpátalján. A téma átfogó feldolgozása természetesen még nagyon sok kutatómunkát kíván, de mindegyik rögzített imaszöveg felbecsülhetetlen érték, s alapot biztosít a további összehasonlító kutatásokhoz.

JEGYZETEK:

¹ Táncos Vilmos 1999. A moldvai archaikus népi imák élettere. In.: Uő.: csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádségek és életterük. Krónika Könyvek, Poli-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, p. 245.

² Erdélyi Zsuzsanna 1999: Hegyet hágék, lőtőtőlépék. Archaikus népi imádságok. Kalligramm Kiadó, Pozsony, p. 139.

³ Bartha Elek 2006. A görög katolikus magyarság vallási néprajza. (In: Magyar Néprajz VII.) Akadémiai Kiadó, Budapest, p. 22.

⁴ Малиновский Б. 1998. reprint Магия. Наука. Религия: Пер.сангл. ВстуСтатьРедфилда и др.— М.:Рефл-бук

⁵ Eliade M. 1989. Szent és profán. Európa Könyvkiadó, Budapest, p. 68

⁶ Lásd: György Horváth László – Lajos Mihály 1998. A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbőc történetéből. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó; Pilipkó Erzsébet 1992. Népi imádságok Salánkon. Honismeret. XX.6.76-79.; Kész Margit 2000. „Isten után gyógyítok” Egy ugoecsei öntőasszony. Ethnica II. évfolyam, 2. sz. Debrecen, p. 41-42; Kész Margit 2012. A szakrális kommunikáció verbális megnyilvánulása Kárpátján a 21. században Néprajzi Látóhatár, DebrecenXXI./2. 5-33

